

II. A TÖRÖK HÓDOLTSÁG KORA MAGYARORSZÁGON

5. AZ ORSZÁG HÁROM RÉSZRE SZAKADÁSA

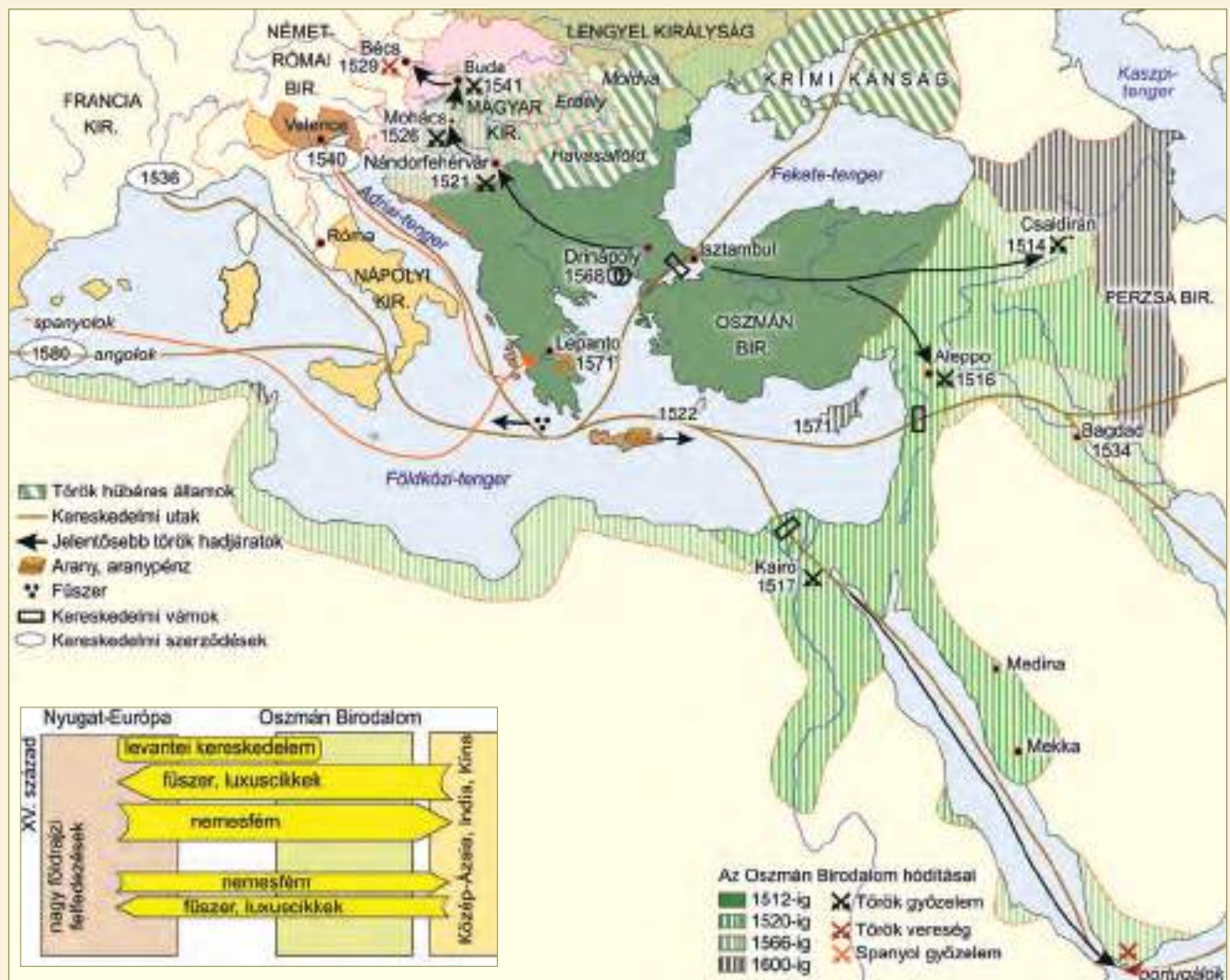
HÁTTÉROLVASMÁNY

AZ OSMÁN BIRODALOM MEGERŐSÖDÉSE

A XV. század végére az Osmán Birodalom már teljes egészében meghódította és szervezen birodalmába tagolta a Balkánt a Magyar Királyság határáig, valamint egész Kis-Ázsiát a Perzsa Birodalom határvidékéig. I. Szelim (1512–1520) szultán kelet felé fordult, s a perzsák legyőzésével (Csaldirán, 1514) megalapozta a keleti terjeszkedést. Győzelmében szerepet játszott az európaiaktól átvett tüzérség, mely a perzsák számára ismeretlen volt. (A perzsák később a portugál hajósoktól vásárolták meg az új technológiát.) Ezután a szultáni had délnek fordult, és sorra hódoltatta a tartományokat, egészen Egyiptomig. Győzelmei elismeréseként Mekka előljárója elküldte neki a város kulcsait. A szultánok felvehették a kalifa címet. A törökök gyorsan kijutottak a Vörös-tengerre, sőt onnan az Indiai-óceánra.

Az Osmán Birodalom a XVI. század elején Mezopotámia, Szíria és Egyiptom elfoglalásával megkétszerezte területét. A hódítások növelték a birodalom erejét: a levantei kereskedelem megvámolása gyarapította a szultán bevételeit, így a hódításra épülő államszervezet a korábbi többszörösét költhette a hadsereg fejlesztésére (janicsárok, flotta). Az adományozható szpáhíbirtokok száma is jelentősen emelkedett. Az Osmán Birodalom katonai ereje így megkétszereződött, ellenfeivel (Magyar Királyság, Perzsa Birodalom, Habsburg Birodalom, Velence) szemben lehetőségei sokkal kedvezőbbé váltak.

Világpolitikai jelentőségű döntésnek bizonyult, hogy a keleti sikerek után Szelim utóda, I. Szulejmán nem keleten és délen, hanem Európa felé akarta folytatni a hódítást. Az oszmán had tehát Magyarország ellen fordult.

1. Az Osmán Birodalom terjeszkedése és gazdasági helyzete a XVI. században

Kövessd nyomon a birodalom terjeszkedését! Elemezd a megszerzett területek által biztosított gazdasági és katonai előnyöket! Mely államok voltak a XVI. században az Osmán Birodalom ellenfelei? Hogyan alakultak az erőviszonyok? Hogyan befolyásolták Európa hatalmi és felekezeti viszonyai az oszmán terjeszkedéssel szembeni ellenállás lehetőségét?

A KIRÁLYI HATALOM ÖSSZEOMLÁSA Mátyás halálát követően a magyar főurak többsége – a Mátyásnak tett ígéret ellenére – Jagelló Ulászló cseh királyt akarta a magyar trónra, akit királlyá is választottak. II. Ulászló (1490–1516) az őt megválasztó rendeket biztosította: nem folytatja elődje politikáját. Nem szed rendkívüli hadiadót, s vállalta, hogy saját költségére megvédi az országot (fizeti a fekete sereget) és a rendekkel együtt kormányoz.

■ A kortársak a lengyel Jagelló-dinasztiából származó, de cseh királyi címet viselő Ulászlót Dobzse Lászlónak nevezték (a lengyel „dobzse” kifejezés annyit jelent: jól van). Mégsem csak a király erélytelenségén mulott, hogy nem tudta megerősíteni a királyi hatalmat. Mátyás uralmát követően egyetlen társadalmi csoport sem volt érdekelt ebben. A királyi jövedelmek 200 000 aranyforintra csökkentek, így a fekete sereget szélnek kellett eresztetni. Uralma biztosítása érdekében a Habsburgokkal is meg kellett egyeznie Ulászlónak. A pozsonyi békében elismerte Habsburg Miksa és a Habsburg-dinasztia igényét a magyar trónra, ha nem születik fia, és átadta Miksának Mátyás ausztriai hódításait.

A rossz anyagi helyzet miatt Ulászló nem gondolhatott aktív törökellenes politikára. Többször megújította a Mátyás által kötött békét, mert a keleti hódításokkal elfoglalt szultán is hajlandónak mutatkozott erre.

A bárók a királyi tanácson keresztül irányították az országot. A Jagelló-korban a bárók szedhették be birtokaikon a rendkívüli hadiadót, így jelentős bandériumokkal (lásd Történelem 9., 146. oldal) rendelkeztek, ami növelte hatalmukat. A köznemesség a vármegyékben és a **rendi országgyűléseken** – amelyeket Rákos mezején tartottak, és amelyeken minden köznemes személyesen vehetett részt – igyekezett ellensúlyozni a bárók hatalmát. A köznemesség bízva tömegében, önálló erőként lépett fel a gyűléseken. A két erő (bárók és köznemese) gyakran kioltotta egymást, így az országgyűlési határozatok meg sem születtek, vagy nem valósultak meg. Korábban a köznemesség a királyi hatalom támogatásában volt érdekelt. Most egy népszerű báró, **Szapolyai János** mögött sorakozott fel.

■ Amikor a királyt szélütés érte, fölmerült annak a lehetősége, hogy Habsburg Miksa lesz a magyar király, hiszen korábban ebben állapodtak meg Ulászlóval (pozsonyi béke). A köznemesség nyomására azonban a rendek elfogadták a rákosi végzést (1505). Ebben kimondták, hogy csak magyar születésű királyt választanak az ország élére. A végzés Szapolyai János helyzetét erősítette. Az ország legnagyobb birtokosa, aki erdélyi vajdaként a bárók közül a legnagyobb katonai erővel rendelkezett, ekkor már harcba szállt a koronáért. Ulászló azonban felgyógyult, és megszületett a trónörökös is (Lajos, 1506), ezért a kérdés lekerült a napirendről.

Ulászló és a bárók Szapolyaival és a köznemességgel szemben a Habsburgokhoz közeledtek. Házassági szerződéseket kötöttek (1515). Megállapodtak arról, hogy II. Ulászló lánya, Jagelló Anna, Miksa egyik unokájával, Habsburg Ferdinánddal köt házasságot, Ulászló fia, Lajos pedig feleségül veszi Miksa másik unokáját, Habsburg Máriát. (Lásd az ábrát a 11. oldalon!)

■ A rendi fejlődést jelzi, hogy a köznemesi párt egyik vezetője, az ítélőmesterségből nádorságig emelkedő Werbőczy István mintegy tízévi munkával joggyűjteményt állított össze: a Hármaskönyv (Tripartitum, 1514) összefoglalta a szokásjogot és kora rendi felfogását. Bár a Hármaskönyv soha nem emelkedett jogerőre (a király nem szentesítette), a nemesség alapvető jogforrásnak tekintette egészen 1848-ig. Werbőczy a nemesi szabadságjogokat az Aranybulla és az 1351-es törvények alapján fogalmazta meg. Felfogása szerint az országot a Szent Korona testesíti meg, melyet a rendek és az uralkodó közösen alkotnak (Szent Korona-tan).

„2. [...] ez ország [...] alattvalóit és lakosait régi jogaikban kiváltságaikban, mentességeikben és jóváhagyott szokásaikban [...] meg fogjuk tartani, úgy, hogy az ő ártalmukra és elnyomásukra, valamint e régi szokások ellenére (amint néhai Mátyás király úr tette) semmi újítást nem fogunk behozni. Azokat pedig, amelyeket a néhai igen dicső Mátyás király úr hozott be, eltöröljük, adót, vagy egyforintos taksát semmi esetre se hajtunk be, hanem kötelesek legyünk megelégedni a régi [...] királyi jövedelmekkel.” (II. Ulászló választási feltételei, 1490)

Tárd fel a forrás alapján a magyar rendek szándékait! Magyarázd meg, hogyan hatottak a rendelkezések a királyi hatalom helyzetére!

„Maradna tehát, hogy a köznemességgel próbáljunk rendet csinálni. Uraságod magyarázza meg öszentségének, hogy a nemesség kezében van az egész ország, s hogy e nemesség három részre oszlik. Az első rész katonáskodik, s az urak zsoldjában a végeken hadakozik, s ezek érnek valamennyi közt a legtöbbet. De ezek teljesen az uraktól függenek, nem tesznek mást, mint amit patrónusaik parancsolnak nekik, s másra nem is kaphatók. A másik rész azokból a nemesekből áll, kik falusi birtokon élnek, ott gazdálkodnak, kereskednek, sohasem jönnek be a városokba. [...] A harmadik részt a köztisztelőben álló és gazdag nemések alkotják, akik a közéletben szerepet visznek, s akik ösztönt öhajtkák hazájuk javát. Ezek közt van valami nyolc vagy tíz ember, mint Werbőczy István, [...] és mások, akik a többinek vezérei, igen finom emberek, de ezek is teljesen az uraktól függenek.

Maguk a nemések nem jönnek össze rendszeresen, csak a megyék követei tartanak gyűléseket Isten szabad ege alatt egy mezőn, Pest mellett, melyet Rákosnak hívnak. Ezekre az országgyűlésekre minden nemesembernek joga van eljönni, ha akar, még ha nem is követ; az urak pedig azokon a nemeseken kívül, akik állandóan szolgálatukban állanak, a diéta [országgyűlés] idejére felfogadnak annyi nemeset, amennyit csak tudnak, s azokat aztán felvonultatják a Rákoson. Az országgyűlésen mindenki arról beszél, amiről jólesik, összevissza minden rend nélkül, a nemések azt kiabálják, amit uraik parancsolnak nekik, s csak olyan tárgyakról tanácskoznak, amit az urak az őket szolgáló és felfogadott nemeseiknek kiadtak. Az ilyen országgyűlés, törvényeik szerint, nem tarthat tovább 15 napnál. Ez alatt a két hét alatt az urak kimerítik a szegényebb neméseket, akik a 15 nap elteltével, minthogy semmi komoly dologban nem határoztak, Isten hírével hazamennek, s otthagyják maguk helyett azt a 8-10 embert, kik az ő vezéreik, felhatalmazva őket arra, hogy nevükben minden dologban határozzanak, amit a diétán letárgyalnak. Ezek a megbízottak aztán megegyeznek a kormányossal, s így az megy törvénybe, amit a kormány akar.” (Burgio pápai nuncius jelentése a pápai udvarnak, 1525)

Vázd fel a magyar vezető réteg összetételét a jelentés alapján! Mutasd be a forrás alapján a magyar rendi állam működését! Milyen problémákat lát a rendi kormányzásban Burgio? Nézz utána az interneten, hogy mit jelent a nuncius kifejezés!

„Nemzetes úr és nekünk tiszteletre méltó barátunk. [...] Kérte továbbá tőlünk, hogy most küldjünk valami pénzösszeget részére. Tudja meg Uraságod, hogy mi nem értesültünk, és nem is hallottunk Ófelsége ilyenforma szándékáról, de hogyha ilyesmiről hallanánk, Ön is értesülni fog róla. Ami pedig az ellátást illeti, tudja meg Uraságod, hogy mi egészen annyira szenvedünk pénzhányban, hogy Ófelsége kisebb ügyeit is alig tudjuk ellátni. [...] Nem fogunk Uraságodról megfeleltetni, ha vagy valami segélyt ajánlanának fel Ófelségének, vagy valamelyes jövedelmet jutna kezeinkhez. Most azonban semmiképp sem vagyunk képesek Uraságodat ellátni. Éljen Uraságod szerencsésen! Budáról, Szent Imre herceg ünnepe utáni szerdán, az Úr 1520. esztendejében.” *(Várdai Pál kincstartó levele Kasztellánffy lános udvari huszárnak)*

 Állapítsd meg, mely jövedelemforrásokra számít a kincstár! Magyarázd meg, miként hatott az udvar anyagi helyzete a végvári rendszer ellenálló erejére!

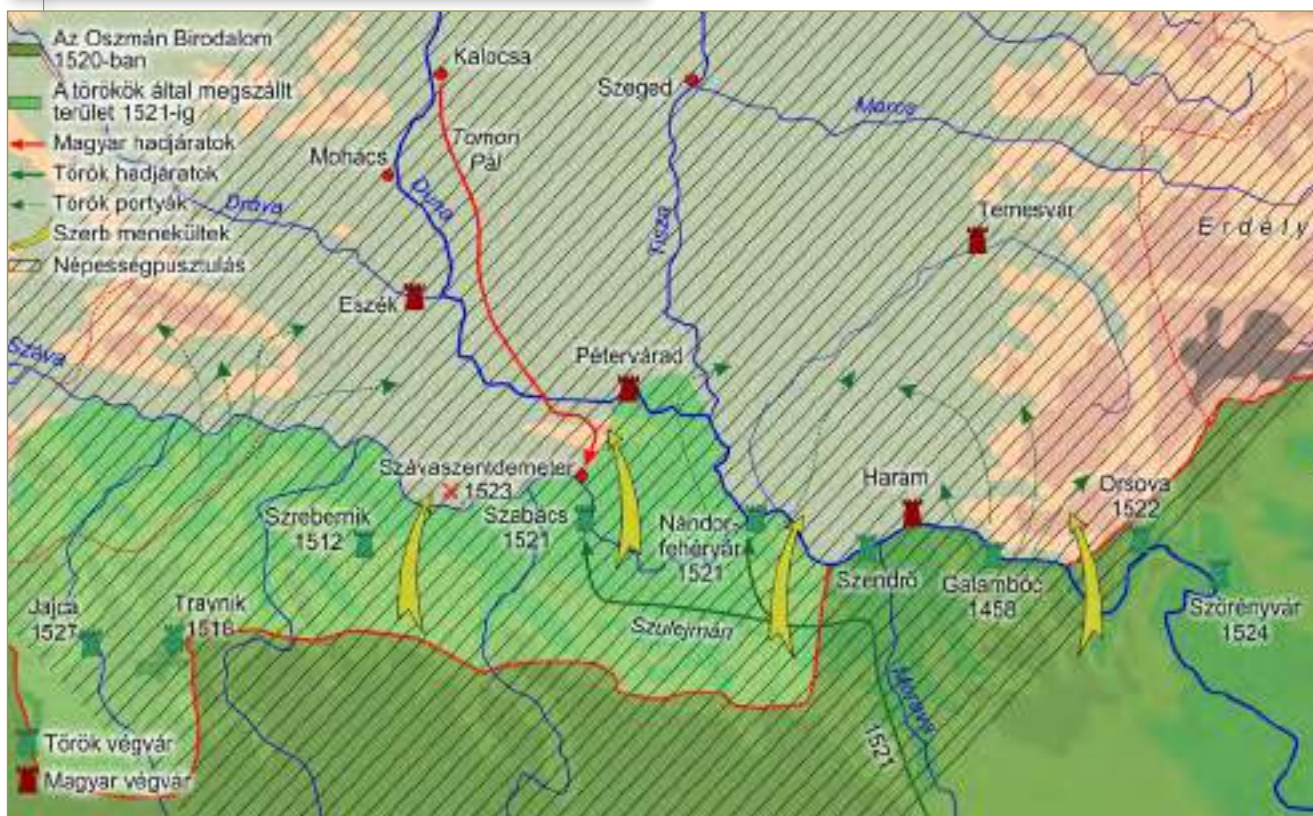
A DÉLI VÉGVÁRI VONAL ÖSSZEOMLÁSA ÉS A MOHÁCSI CSATA

Az Oszmán Birodalom közel-keleti térnyerése felborította a már korábban is egyre inkább a török javára billenő erőegyensúlyt a Délvidéken. Tovább rontotta a helyzetet a magyar királyi hatalom meggyengülése. Időnként a pápai és a velencei segélypénzek sem jutottak el a Délvidékre. A várak állaga egyre romlott, a fizetetlen katonák szétszéledtek. Nem rendelkezett az ország olyan haderővel, amely nagyobb ostromok esetén a felmentő sereget alköthathá volna. Mélyítette a válságot az 1514-es Dózsa-féle parasztfelkelés (Történelem 9., 88. oldal), mely növelte a belső ellentéteket.

Ulászló közeledése a Habsburgokhoz nem adott védelmet a török ellen, sőt idővel ellenségünké tette az Oszmán Birodalmat, mert az Habsburg-ellenes szövetséget kötött a franciákkal (lásd a 12. oldalt). Egyelőre azonban – mivel a török keleten volt lekötve – a délidéki partyaikon kívül nem érte támadás az országot, s a békét többször megújították.

II. Lajos (1516–1526) tízéves gyermekként örökölte meg a koronát. Uralkodása idején a királyi hatalom tovább vesztett súlyából. A trónra lépő **I. Szulejmán** (1520–1566) szultán Budára küldött követeit fogságba vetették. Ezzel kiprovokálták az egyébként is érelődő török támadást. A belső problémákkal küzdő magyar rendi állam szembekerült az elmúlt évtizedekben erejét jelentősen megnövelő Oszmán Birodalommal.

Szulejmán hadai elfoglalták Szabácsot, majd a Magyarország kulcsának tartott Nándorfehérvárt vették ostrom alá. A leromlott végvár ágyúk nélkül, alig 700 katonával védekezett. Két hónapos hősi ellenállást követően Oláh Balázs 1521. augusztus 29-én a vár feladására kényszerült. A dunai út nyitva állt a török előtt.

3. A végvári vonal összeomlása és
Nándorfehérvár egy 1664-es metszeten

 Mutasd be Nándorfehérvár jelentőségét a védelmi rendszerben! Elemezd a vár eleste utáni helyzetet (a további védelem lehetőségei és lépései)!

A kormányzat egyetlen jó döntését jelentette, hogy Tomori Pál kalocsai érseket kinevezték „az alsó részek” (a Délvidék) főkapitányává. Tomori kisebb sikereket ért, de a helyzeten már képtelen volt változtatni: sorra estek el a végvárak (Orsova, Szörény stb.).

Szulejmán 1526-ban 60 000 katonájával Nándorfehérvárnál átkelt a Dunán, majd az egyetlen még jelentős erősséget, Péterváradot egy hét alatt elfoglalta. Eközben a király harcba hívta az országot, de a bárók és a nemesség lassan gyülekeztek. Így a királyi sereg elszalasztotta annak lehetőségét, hogy a szultáni hadat a déli folyóknál (Duna, Száva, Dráva) tartóztassa fel. **A mohácsi síkon** Tomori Pál vezetésével a 20-25 000 fős magyar had – nem várva be a horvátországi és cseh segédhadakat – kísérletet tett a török megállítására. **1526. augusztus 29-én** a csata néhány óra alatt a magyar sereg teljes vereségével végződött. A katonák jó része elesett a csatában. Meghalt a király, hét főpap és huszonnyolc báró.

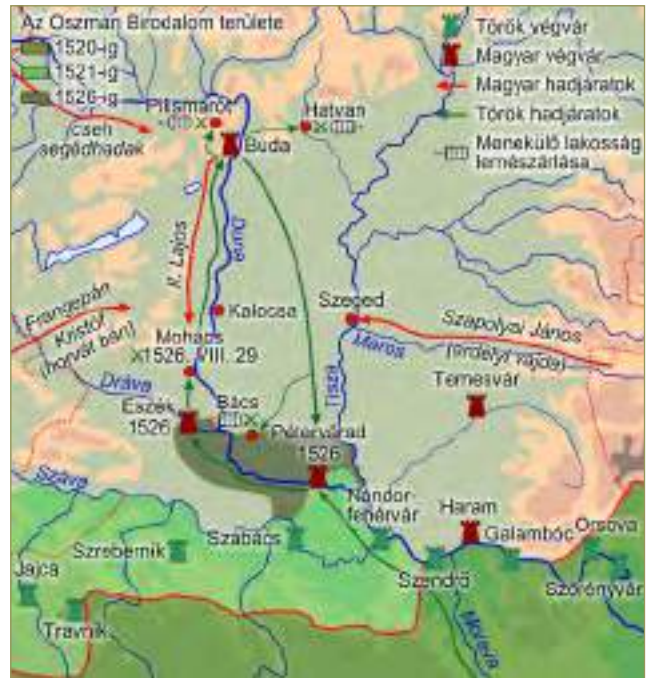
„[...] A napnak legnagyobb részét ezután az ellenségre való várakozásban töltöttük. [...] Amint a támadásra jelt adtak, az első csatarendben állók hevesen összecsaptak az ellenséggel; elsütötték összes ágyúikat. A támadás nem sok kárt okozott az ellenségben, bár sokkal hevesebb volt, mintsem katonáink számától várni lehetett volna; az ellenség részéről többen estek el, mint a mi részünkről. Végre is az ellenség vitézül küzdő katonáink elől hátrálni kezdett, vagy azért, mert a mieink támadása visszasoportoltta őt, vagy azért, hogy közelebb csaljon bennünket ahhoz a helyhez, ahol ágyúi voltak felállítva. Ekkor sebes vágatva érkezett a királyhoz Báthori András, és jelentette, hogy az ellenség meghátrált, mienk a győzelem. Előre kell nyomulni, és támogatni kell az ellenséget üldöző csapatokat. Erre árkon-bokron át mi is elősiettünk, s mikor arra a helyre értünk, ahol kevéssel előbb folyt a harc, ott láttuk a mieink közül sokaknak, az ellenség közül még többnek a holttestét a mezőn szerteszét heverni; némelyek még életben voltak s lehettek. Vitézeink még mindig keményen helytálltak, s hőiesen küzdöttek az ellenséggel. [...]

A király nem volt már ekkor a mi hadosztályunknál; vagy az előtte álló sorok egyikébe ment át, minthogy már előbb úgy határoztak, hogy a király ne maradjon egy helyen, vagy azok ragadták őt ki a seregből, akikről mondtuk, hogy a király háta mögött álltak. Mindkét eset lehetséges volt. Némelyek azt állítják, hogy csatarendjének első sorát is elhagyva, egészen az első csatarendig előrement, s ott vitézül küzdött az ellenséggel. Én magam részéről ezt sem kétségbe vonni, sem állítani nem merem. Abban bizonyos vagyok, hogy sorainkból akkor tűnt el, mikor az ellenség ágyúi megszólaltak, s a jobbszárny futásnak eredt. [...]

Mikor az ellenség futásunkat látta, azt hitte, hogy ez csak cselből történik, ezért, vagy talán mert a harc kifárasztotta őket, sokáig csatarendben maradtak, s az éj sötétjének leszállta előtt tartózkodtak az üldözéstől.” (Brodarics István krónikája a mohácsi csatáról)

Állapítsd meg, hogyan értékelte a szerző a magyar haderő teljesítményét! Tárd fel, hogy a két hadsereg mennyiben tudott élni sajátosságaival! Hogyan jelenik meg a király a leírásban?

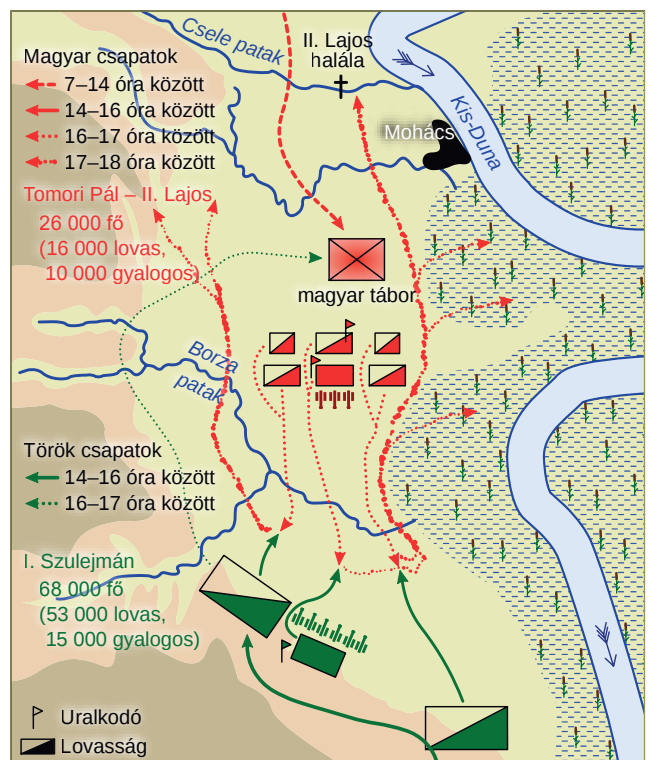
Szulejmán nem hitte el, hogy ezzel a csatával legyőzte Magyarországot. Újabb magyar támadástól tartva hadait estig csatarendben tartotta. A lassan mozgó török had több mint tíz nap alatt ért Budára. A budai vár üresen, védtelenül állt a hódítók előtt. A törökök a várat kirabolták, a várost felégették, majd visszafordultak dél felé. A szultáni had útjába kerülő nép menekült, és amikor összetorlódott,

4. Szulejmán 1526-os hadjárata

Kövessd végig a hadjárat menetét! Mi volt a hadjárat célja és eredménye?

5. A mohácsi csata vázlata

Tanulmányozd a csata menetét! Hasonlítsd össze a kortársi leírást a hadtörténeteszek által készített vázlattal! Nézd meg a csatáról készített animációt a világhálón!

6. II. Lajos holttestének megtalálása, Székely Bertalan XIX. századi festménye

Mit és milyen eszközökkel fejez ki a kép?

7.

8. Emlékpark és a tömegsír a mohácsi csata helyén

Nézz utána az interneten, ki temettette el a csata halottait!

a védekezésre kényszerülő tömeget legyilkolták (Pilismarót, Hatvan és Bács). A törökök foglyok tízezeivel október elején hagyták el az országot. Kivonulásukat a Szapolyai János vezetésével Szegednél várakozó 10-15 000 fős erdélyi had nem merte megzavarni. Az országnak – bár területén nem tartózkodott ellenséges haderő – nem volt királya, és végvári vonal híján kiszolgáltatva állt a török előtt.

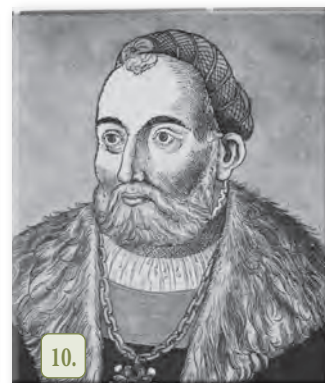
■ A mohácsi csata nemzeti tragédiáink egyike. Nemcsak azért, mert húszezer katonát veszítettünk és elesett a király, valamint a magyar főpapok és a bárók jelentős része, hanem mert a csata véglegesen lezárta Magyarország középkori virágzásának korszakát. Az eljövendő nemzedékek sorára a halál, a pusztulás, a rabság és megaláztatás várt. Lezárult az a korszak, melyben az ország közel másfél századon át hőiesen védte magát az oszmán hódítással szemben.

A HATALMI EGYENSÚLY TERHE ALATT ÉS A KETTŐS KIRÁLYVÁLASZTÁS A mohácsi csatában elesett a király, így a kiszolgáltatott országot a trónharcok veszélye fenyegette. Elsőként Szapolyai János erdélyi vajda, a köznemesség jelöltje jelentette be igényét a koronára. A rákosi végzés értelmében mint nemzeti királyt I. János (1526–1540) néven koronázták meg Székesfehérváron, a Szent Koronával (1526. november).

9.

Az ifjú Ferdinánd főherceg, magyar királyként I. Ferdinánd (1526–1564) és Szapolyai János (I. János király, 1526–1540)

10.

Mely jogcímeken tartott igényt Ferdinánd, és mi alapján Szapolyai János a magyar trónra?

1526. december 17-én a főnemesi párt Pozsonyban **I. (Habsburg) Ferdinándot** (1526–1564) választotta királlyá. A bárók belpolitikai érdekeik mellett külső segítséget reméltek a török ellen a Habsburg-uralkodótól. Ferdinánd a bátyjától, V. Károlytól kapott segélyen toborzott tízezer zsoldossal legyőzte Szapolyait, és Székesfehérváron őt is megkoronázták (1527). A folytatódó harc során Ferdinánd serege Szapolyait Lengyelországba szorította.

Addigra azonban elfogyott V. Károly pénze, és a zsoldosok szétszéledtek. Szapolyai visszatért Erdélybe, és tárgyalást kezdeményezett a Habsburgokkal harcban álló francia királlyal. Ám az a szultánhoz irányította. Szapolyai felajánlkozását Szulejmán elfogadta (1528). A magyar történelemben először fordult elő, hogy az egymással harcban álló felek egyike a törökhöz fordult, így a szultán beleszólt a belső küzdelmeinkbe.

Magyarország 1526 és 1540 között

11.

Kövessd a térképen a János és Ferdinánd közötti küzdelem eseményeit, valamint a török hadjáratokat! Mutasd be az események közötti kapcsolatokat!

■ Szulejmán szultán hadjáratot indított Ferdinánd ellen (1529). Magyarországra érve a mohácsi síkon hűbérésére fogadta Szapolyai Jánost, s átadta neki az elfoglalt budai várat. Ezután kísérletet tett Bécs bevételére. Az ostrom azonban elhúzódott, és a török hadsereg visszavonult. A török hadjárat biztosította Szapolyai számára az ország kétharmadát, de a Bécs alatti török kudarc hatására a bárók jelentős része kitarított Ferdinánd mellett.

A szultán 1532-ben ismét Bécs ellen vonult, ezúttal a Dunántúlon keresztül. V. Károly ekkor Ferdinánd segítségére sietett, s jelentős birodalmi erők gyülekeztek Bécs alatt (100 000 zsoldos). Szulejmán közel egy hónapon át ostromolta Kőszeget, melyet Jurisics Miklós maroknyi katonával hősiessé védett. A szultán húzta az időt, mert el akarta kerülni a nagy keresztény sereggel a döntő összecsapást. Hasonló okokból a birodalmi haderő sem mozdult Bécs alól. A szultán és Jurisics végül megegyeztek, hogy a várfala jelképesen kitűzik a lófarkas török zászlót, de a vár magyar kézen marad. A török had elvonult.

Miután **Kőszegnél** nem merete vállalni a két nagyhatalom az összeütközést, kezdett nyilvánvalóvá válni, hogy az Oszmán és a **Habsburg Birodalom** nem bír egymással, egyik sem képes kiszorítani a másikat Magyarországról. Mivel nem mondtak le pozícióikról, a harc állandósulni látszott addig, amíg ez a hatalmi egyensúly nem változik meg az egyik fél javára.

A magyar nemesek alkalmazkodtak a viszonyokhoz: hol az egyik, hol a másik király pártjára álltak, attól függően, hogy hol látták a jövőjüket biztosítva. Általános volt azonban a vágy az ország egyesítésére. A kortársak nem ismerték fel, hogy ennek megvalósítása a hatalmi egyensúly következtében nem lehetséges. I. Ferdinánd és János király Váradon békét kötött (1538), melyben elismerték egymás királyságát. Ugyanakkor Szapolyai utódai nevében lemondott a trónról, hogy az ország egyesülhessen a Habsburgok jogára alatt. A megegyezést a szultán előtt titokban tartották.

A váradi békét követően Szapolyai János feleségül vette a lengyel király lányát, Jagelló Izabellát (1539), akitől rövidesen fia született, János Zsigmond. Ez újabb politikai változást eredményezett.

„Ami Magyarország állapotát és kormányzatát illeti, megegyeztünk és elhatároztuk, hogy mindenik közülünk az ország s a neki alávetett tartományok azon részét, amelyet most tényleg bír, szabadon, a királyi hatalom teljességével bírja és birtokolja. [...] Szlavónia Horvátországgal és Dalmáciával a mi kezünkben marad, Erdély pedig életfogytiglan a felséges János király hatalmában.

Mint hogy pedig felséges János királynak most sem felesége, sem gyermekei nincsenek, ha Isten kiszólitán az árnyékvilágból, még ha volna is akkor fia, az ország és a keresztény világ üdvére való tekintetből, amelyet ebből a békéből és szövetségből Isten segítségével bizton remélünk, [...] beleegyezett abba, hogy halála után, még ha volna is fia, az egész magyar birodalom összes országaival, tartományaival s alávetett részeivel s a királyi jog egész teljességével mi reánk, vagy ha mi időközben meghalnánk, fiunkra szálljon és maradjon, akit az ország köteles lesz közös megegyezéssel királlyá választani, és ha az is elhalna, az ő törvényes s a fiaitól vagy azoknak törvényes örököseitől leszármazó örökösekre és utódokra, és ha azok is kihalnának, a császár ő felségére s az ő fiaira és törvényes örököseire szálljon. [...] Ha pedig az említett örökösödésre kerül a sor, mi vagy fiunk [...] kötelesek a magyar királyok szokása szerint ünnepelesen megesküdni, hogy szabadságait, törvényeit, szokásait megtartják.” (A váradi békéből, 1538)

Kövessd össze a forrás alapján a váradi megállapodás lényegét! Elemezd, hogy miért volt elfogadható mindkét fél számára a megállapodás! Az uralkodók mellett kinek az érdekei érvényesültek az egyezményben?

„A vár tehát elfoglaltatott, de mivel közte és a muzulmán birodalom között levő távolság miatt nem lehetett közvetlenül birtokba venni és őrséggel ellátni, [...] a nevezett Jánosnak ajándékoztam.” (Szulejmán győzelmi jelentése, 1529)

„Az elmúlt években Allah kegyelmével és győzedelmes kardom segítségével meghódítottam Magyarországot és fővárosát, Budát. Akkor Magyarország királyságát János királyra ruháztam, aki adófizetésre kötelezte magát érte. Halála után pedig országát fiának ajándékoztam. A szomszédos Ferdinánd is szeretett volna azonban király lenni, ezért testvérének, Károlynak szövetségével óriási hadat gyűjtött össze. Ezekkel bejött, és hatalmat szerzett magának Magyarországon, s ostrom alá vette Buda városát. Én ekkor hős vezéremet, Mehmed pasát Buda felé küldtem. Céлом tulajdonképpen az volt, hogy Budát az iszlám egyik házává tegyem, és Magyarországot birtokomba vegyem. János király fiát, ki Budában volt, megajándékoztam Erdély bánságával, Magyarországot pedig az Oszmán Birodalomhoz csatoltam.” (Szulejmán győzelmi jelentéséből, 1541)

12. Állapítsd meg, hogyan látta Szulejmán a magyar hűbéres királyság helyzetét! Fogalmazd meg, mi a különbség az 1529-es és az 1541-es győzelmi jelentés között! Mi lehet a változás oka?

I. Szulejmán szultán

12. Nézz utána a világhálón, hogyan jelenik meg a magyar irodalomban a szultán!

AZ ORSZÁG HÁROM RÉSZRE SZAKADÁSA

1540-ben meghalt Szapolyai János. Hívei, Fráter György és Török Bálint a csecsemő János Zsigmondot királlyá választatták. Ferdinánd a váradi egyezsége hivatkozva át akarta venni az egész országot, ezért megkezdte Buda ostromát. Fráter György segítségül hívta Szulejmánt, de a szultán amúgy is jött volna, mert nem akarta, hogy az országot a Habsburgok egyesítsék. Mire a szultáni sereg Buda alá ért, Török Bálint már legyőzte Ferdinánd hadvezérét.

Szulejmán azonban elérkezettnek látta az időt **Buda elfoglalására**, s katonái **1541.** augusztus 29-én megszállták a várat. Török Bálintot magával hurcolta, Izabellának és a csecsemő királynak átengedte az ország Tiszától keletre eső részét. Magyarország három részre szakadt.

■ A török magyarországi politikáját a történetírás többféleképpen értelmezi. Felmerül a kérdés, hogy miért csak 1541-ben foglalták el véglegesen Budát, mikor már 1526-ban és 1529-ben is megtehették volna. Sokan úgy vélik, hogy a török hódításoknak megvan a maga logikája, ami Magyarországon ugyanúgy érvényesült, mint korábban a Balkánon. Először portyákkal gyengítik az ellenséges területeket, majd hadjáratokkal (esetleg egy hadjárat) megtörik az egységes ellenállást. Ezután a széthulló országban beavatkoznak a hatalmi ellentétekbe, végül bekebelezik az áldozatot.

Az 1970-es években merült fel az ún. szulejmáni ajánlat gondolata. Az elmélet szerint a török érdekeinek megfelelt volna egy hűbéres Magyarország. Így elkerülték volna egy török végvári vonal költséges fenntartását, ugyanakkor biztosították volna birodalmuk védelmét a Habsburgokkal szemben.

Mindkét elméletbe beépíthető az ún. hatósugár-elmélet. Ez szerint a török hadsereg csak bizonyos távolságon belül (nyugaton Magyarország középső feléig) tudott eredményesen harcolni, mivel ennél messzebbre nem távolodhatott el a birodalom központjától: a túl hosszúra nyúlt utánpótlási vonalon ugyanis már lehetetlen volt ellátni a hadsereget.

„[...] kinyilvánították [Szulejmán] abbeli akaratát, hogy a császár kezébe akarja kapni Buda várát. Néhány érvet is felhozott e tette indoklására; mégpedig: az urak közti viszálykodást, elégtelenségüket Buda megvédésére, gyengeségüket az ellenséggel szembeni ellenállásra. Azt mondta, hogy ő hihetetlenül nagy költségek árán jött ide, a hadinépével nem képes folyton ezeknek az országrészeknek a védelmére felvonulni anélkül, hogy ez övének ne lenne nagy veszteségére és kárára.” (Izabella királyné servitorának levele, 1541)

13. Vesd össze a levél tartalmát Szulejmán jelentéseivel és az oszmán előretörés okait bemutató ábrával!

Szulejmáni ajánlat	Oszmán előretörés Magyarországon	Az oszmán hódítás általános menete
	1395 és 1520 között folytonos török támadások és betörések Magyarországra.	Portyázásokkal és támadásokkal gyengítik az ellenséget.
1526-ban a szultán elfoglalja Budát, de kivonul a városból.	1526: mohácsi csata.	Döntő vereséget mérnek az ellenség haderejére.
1528 és 1540 között a szultán Szapolyai Jánost támogatja, mert olcsóbb fenntartania egy hűbéres királyságot, mint megszállni.	1529 és 1540 között a szultán Szapolyai mellett hadjáratokat indít a Habsburgok ellen.	Beavatkoznak a legyőzött ország belső viszonyaiba.
Szapolyai halála után a szultán elfoglalja Budát, mert nem biztos abban, hogy a csecsemő király gyámjai képesek megtartani a hűbéres királyságot.	1541: Buda és az ország középső területének elfoglalása.	Közvetlen birtokbavétel.

13. Az ún. szulejmáni ajánlat és az oszmán előretörés menete

KÍSÉRLETEK AZ ORSZÁG EGYESÍTÉSÉRE Buda eleste a „törökös” politikát folytató magyar vezetők kudarcát jelentette. Ezért változtattak, és megkísérelték Habsburg vezetéssel a török kiszorítását. Ferdinánd erre nem volt képes, viszont ezzel a lépéssel kiváltották a török újabb támadását.

■ A „törökös” politika legjelentősebb képviselője, az ország keleti felét irányító Fráter György (az *Egri csillagokból* ismert György barát) azt hitte, hogy a másik út, a Habsburgok elfogadása, helyreálíthatja az ország egységét. Megállapodott Ferdinánd követével a keleti országrész átadásáról (gyalui egyezmény, 1541). Jó politikai érzékeléssel feltételként Buda visszafoglalását szabta, hiszen ha Ferdinánd erre képes, akkor a keleti országrészt is meg tudja tartani a törökkel szemben. Azonban a következő évben Ferdinánd felvonuló csapatai meg sem kísérelték a vár ostromát. Válaszul a török elfoglalt egy sor várat (Esztergom, Székesfehérvár, Hatvan), hogy Budát biztosítsa.

Egy évtized múltán (1551) Fráter György – feladva feltételét – megkezdte a keleti országrész átadását. Izabellát és fiát, János Zsigmondot lemondásra kényszerítette, s Ferdinánd őt nevezte ki a terület kormányzójává. Tudta, hogy a Ferdinánd által küldött zsoldosok csak az itteni kisebb török erővel szállhatnak szembe, nagyobb hadsereggel nem. Nem akarta végleg magára haragítani a törököt, elküldte a szultánnak járó adót. Ferdinánd zsoldosai viszont emiatt árulónak hitték, és alvinci kastélyában megölték (1551). Fráter György halálát követően rövid időre Ferdinánd irányítása alá került a keleti országrész.

A szultán hadjáratot indított Erdély feletti hatalmának visszaállítására. A török haderő **1552-ben** a Tiszántúlt kívánta elfoglalni, hogy kiszélesítse a keresztény kézen lévő két országrész közötti éket. A hadjárat jórészt elérte célját, török kézbe került Nógrád és a Tisza középső folyása (Drégely, Temesvár, Szolnok vára). **Eger** hős védői **Dobó István** vezetésével a török sereg támadását visszaverték.

■ Ali budai pasa sorra foglalta el a nógrádi várakat (Nógrádot, Drégelyt, Szécsényt stb.). Több vár megadta magát, de a Drégelyt védő Szondi György hősiessé, a végsőig kitartott.

A török főerők Ahmed pasa vezetésével Temesvárt ostromolták meg, melyet Losonczy István magyar és spanyol zsoldosokkal védett. A kapitány a saját vagyonát is feláldozva mindent megtett a vár megerősítése érdekében. Egy hónapi ellenállás után a vár nehéz helyzetbe került, s a zsoldosok, valamint a város lakossága szabad elvonulás fejében a vár feladására szorította a kapitányt. A török azonban a kivonulókat kirabolta és legyilkolta.

A két török sereg Szolnoknál egyesült, s innen vonultak Eger alá, mely hősiessé ellenállt. Az egriek sikere annak is köszönhető, hogy a korábbi ostromoknál a törökök sok időt veszítettek.

AZ ÚJ EGYENSÚLY KIALAKULÁSA Az 1552-es hadjárat során megmutatkozott, hogy a török terjeszkedés egyre komolyabb ellenállásba ütközik. A védők végsőig való kitartása sehol sem volt hiábavaló, mivel az oszmán seregnek korlátozott idő állt rendelkezésére a hadakozáshoz. Minden nappal növekedett a következő vár esélye, s minden vár megtartása egy kisebb országrész megmenekülését jelentette.

Kiseb támadásokat követően Szulejmán **1566-ban** indított hadjáratot a magyarországi hadszíntéren. **Szigetvár** hármas védelmi rendszerét a mocsár is oltalmazta. A **Zrínyi Miklós** vezetésével védett várat – a szárazságot is kihasználva – a török bevette. Zrínyi Miklós hősi halált halt, de az ostrom ideje alatt elhunyt az idős szultán is. Szulejmán halálával lezárult a török hódítások kora. Utóda belátta, hogy nem képes kiszorítani az országból a Habsburgokat. Így a két nagyhatalom megkötötte a drinápolyi békét (1568), mely szentesítette a fennálló helyzetet.

14. Eger vára korabeli metszeten

Melyik mű örökítette meg Dobó István és katonáinak hősi helytállását?

Zrínyi Miklós nagybirtokos főúr, Szigetvár hősi halált halt várkapitánya

15.

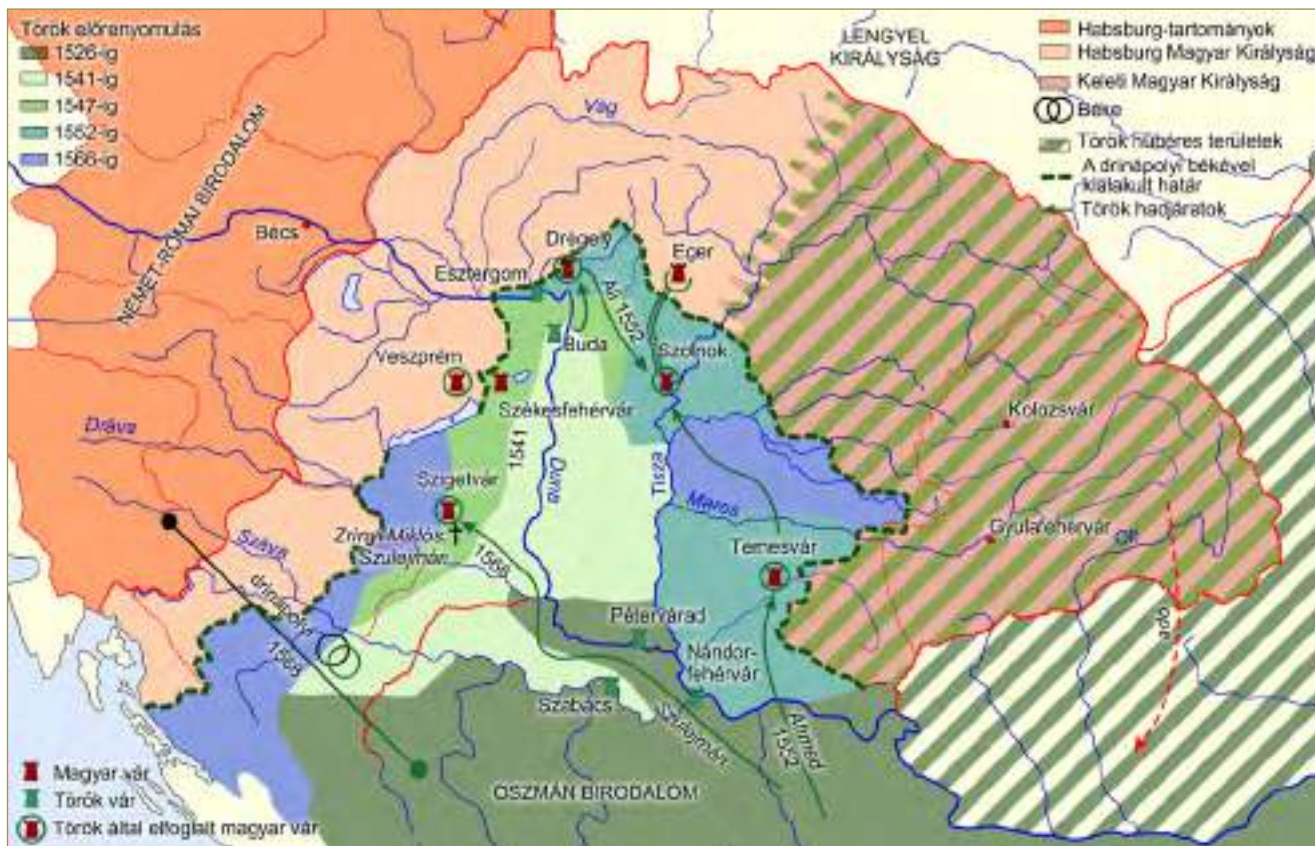
Nézz utána a világhálón, hogyan élt tovább Zrínyi Miklós emléke!

16. Szigetvár ostroma korabeli metszeten

Melyik eposzunk örökítette meg Szigetvár ostromát? Nézzétek meg a világhálón a vár ostromáról készült filmek animációt!

17. A várháborúk

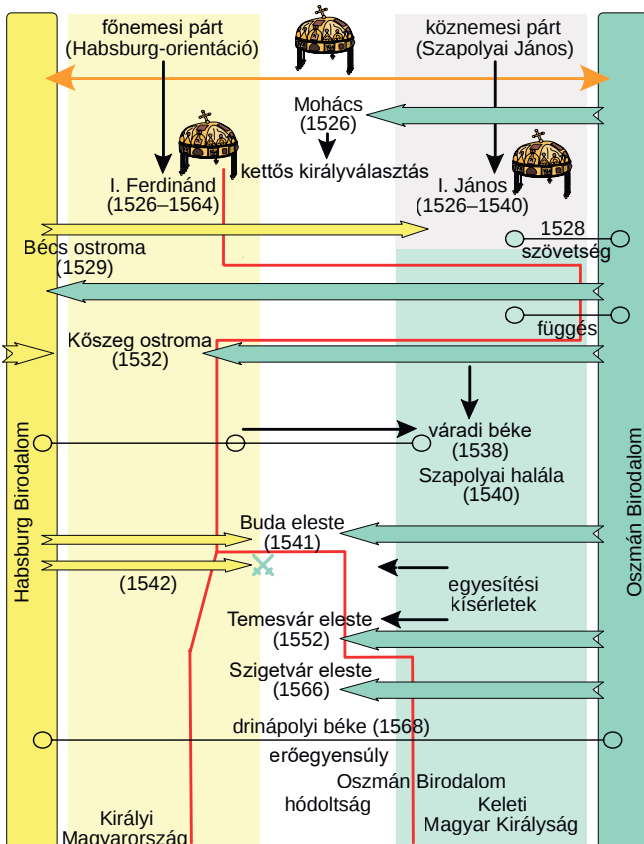
Hogyan változtak a török stratégiai célok a korszakban? Kövesd nyomon a hadjáratokat! Gyűjtsd ki a jelentős vár-ostromokat a térképről, s készíts táblázatot az eseményekről! Tüntesd föl az internet segítségével a hős várkapitányok neveit!

A magyarság tragédiája, hogy a két nagyhatalom erőit Magyarországon érintkezett. Erőegyensúly esetén ugyan viszonylagos béke volt, de ez csak átmeneti állapotot jelentett. Az erőegyensúlyt ugyanis mindkét fél a maga javára igyekezett megváltoztatni, ezért az ország népére még hosszú, véres háborúk vártak. A magyar vezető réteg számára az is bebizonyosodott, hogy sem a Habsburgokra építő, sem a törökös politika nem érhetette el az ország egyesítését.

Tinódi Lantos Sebestyén (1510–1556), a török elleni harcokat megéneklő dalköltő. Minden során érződik a kor magyarságának hitvallása: nem nyugodnak bele az ország elfoglalásába, vállalják a harcot a török ellen.

19.

18. A magyar vezető réteg választási lehetőségei

Milyen lehetőségek álltak a kortársak előtt? Melyek voltak az alapvető célok? Melyik volt a helyes út?

6. A KÉT MAGYAR ÁLLAM

A MAGYAR KIRÁLYSÁG A XVI–XVII. SZÁZADBAN Az Adriától Erdélyig félkörben húzódó területre szorult vissza a **Magyar Királyság**, amit a történetírásban szokás **királyi Magyarországnak** nevezni. A magyar királyi címet is viselő Habsburgok vezetése alatt formálódó dunai monarchiában (Csehország, Ausztria tartományai és Magyarország) a maradék Magyarország szerepe a török támadások visszaverése lett.

A török feltartóztatása érdekében új végvári vonalat építettek ki a közel kétezer kilométer hosszú határ védelmére (Kanisza, Győr, Eger stb.). Ezt a feladatot csak az állam (a királyi hatalom) tudta felvállalni. A védelem megszervezését az egy-egy nagyobb várra támaszkodó főkapitányságok végezték.

„Miután a támadó háborút Ő Felsege is mellőzni kegyeskedett, a meghívott tanácsosok és urak nem is foglalkoztak vele kimerítően; azonban mégis gondoltunk egy eshetőségre. Miután részünkről sohasem lehet tudni, meddig tarthat a védő háború és mikorra halasztja el a halálos ellenség Felsegedet erőszakkal megtámadni [...] mialatt Ő Felsege a védő háborúról gondolkodik, arra is gondoljon, hogy támadó háborút is vezethessen, ha arra kerül sor. [...] mert ha Magyarországot elveszítjük és védelmünk német parasztjainkra háramlana, akkor szabadulásunk sokkal bajosabb lesz.” (A Haditanács 1577-es előterjesztéséből)

Hogyan változott meg Magyarország szerepe a török elleni harcban a XV. századhoz képest? Milyen következményei lehettek a változásnak? Hogyan befolyásolta ez az uralkodó és a rendek viszonyát?

„Magyarországnak a jelen országgyűlésre egybesereglett főpapjai, bárói, nemesi és a többi rendei, mindenekelőtt örökös hála köszönetet mondanak a királyi szent felségnek, legkegyelmesebb uruknak és királyuknak az irántuk való kegyességéért és atyai jószágáért:

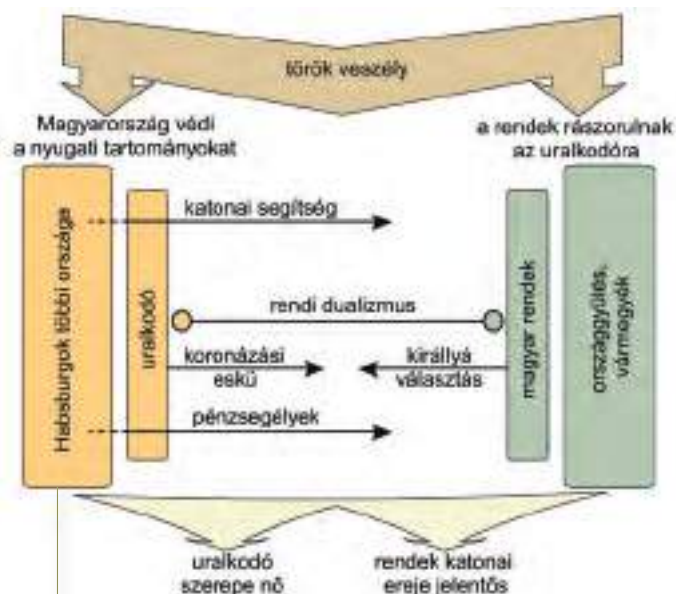
I. §. Először is, hogy amiképpen ezelőtt több ízben, úgy a közelebbi télen is, a Regensburgban tartott birodalmi gyűlésen, végre annyi sok fáradozás után, Magyarországnak a megtartására és felszabadítására nem megvetendő segítséget szerzett, és ugyanazt a csehországi és más tartománybeli híveitől is kieszközölte; kegyelmesen megígérvén azt is, hogy híveinek a javára személyesen ő maga és fensége gyermekei is mindenütt helyt fognak állani.” (1557. I. törvéycikk)

Mely tényezők szorították a magyar rendeket az uralkodóval történő együttműködésre?

1. A Magyar Királyság és az új végvári vonal

Mely területekre zsugorodott a Magyar Királyság? Melyek a legjelentősebb magyar végvárak? Mi volt a szerepe a Magyar Királyságnak a dunai monarchiában? Mely természetföldrajzi tényezőkre támaszkodott a végvári vonal?

2. *A rendi dualizmus, a rendek és az uralkodó együttműködésének rendszere a XVI. századi Magyarországon*

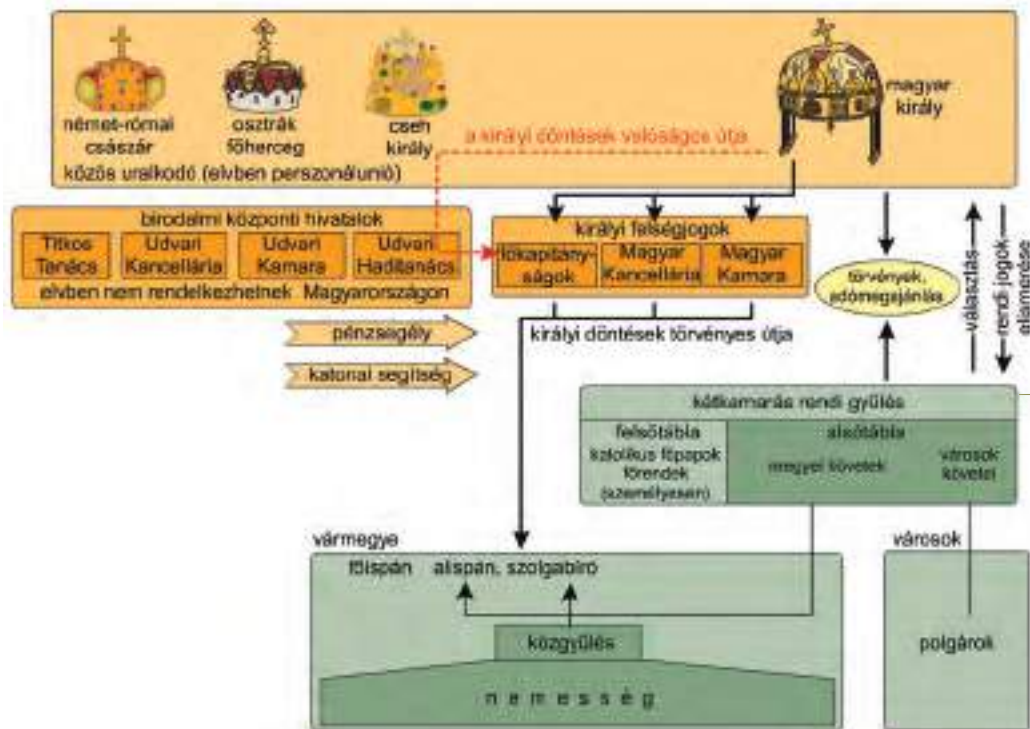
 Mutasd be a rendi dualizmus működését! Mely tényezők befolyásolták a rendek és az uralkodó viszonyát? Miért növekedett meg az uralkodó befolyása? Miért maradt meg a rendek jelentősége?

A Habsburgok birodalmát független rendi államok alkották. A Habsburg-uralkodók nemcsak Magyarország, hanem több ország királyai voltak, és a német-római császári címet is viselték. Döntéseiket központi hivatalaik közreműködésével hozták, de a döntések végrehajtása országaik saját, a központi hivataloktól elvileg független hivatalain és rendjein múlt. A magyar rendek valódi erejét a középszintű közigazgatás, a nemesi vármegye adta, mely teljesen rendi ellenőrzés alatt állt. Jól példázza e helyzetet a magyar pénzügyek irányítására **Pozsony** központtal létrehozott Magyar Kamara, amely jogilag nem volt alárendelve a bécsi Udvari Kamarának, azonban gyakorlatilag mégis ez történt.

3. Pozsony a XVI. században Budától átvette a főváros szerepét. A királyi udvar nem, de az országgyűlések zöme és a kamara székhelye is itt volt.

 Mely tényezők miatt vált Pozsony az ország fővárosává?
Keresd meg a képen az új koronázótemplomot!

A királyi Magyarország
államszervezete

 Milyen jellegű volt a XVI. századi magyar államszervezet? Hogyan befolyásolta a helyzetet, hogy a magyar király egyben más országok uralkodója is volt? Hogyan működött a vármegye, és milyen szerepet játszott a rendi dualizmus rendszerében?

Annak ellenére, hogy Ferdinánd törekedett a birodalom egységére, egyedül a hadügyek központi irányítására tudott létrehozni egész birodalmára kiterjedő hatáskörű hivatal, az Udvari Haditanácsot (1556).

A magyar rendek a törökkel szemben rászorultak a birodalom más országaiból származó pénzsegélyekre, így hajlottak az együttműködésre. Ugyanakkor a Jagelló-korban megismert erős rendiség tovább élt, az országgyűlés és a vármegyék jogköre nem csorbult, így a királyi Magyarországon érvényesült a rendi dualizmus rendszere. Sőt, a folytonos háborúk miatt a nemesség (különösen a főnemesség) katonai jelentősége és ereje megnőtt.

■ Mivel a Habsburg-uralkodók nem tartózkodtak Magyarországon, a legfőbb rendi méltóság, a rendek által választott nádor tisztsége felértékelődött a magyar nemesség gondolkodásában, hiszen a rendi felfogás szerint a király távollétében annak helyettese volt. Ezért erősen sérelmezték, hogy a Habsburgok sokszor nem nevezték ki nádort (1533 és 1554, 1562 és 1608 között), hanem az országot királyi helytartók útján kormányozták.

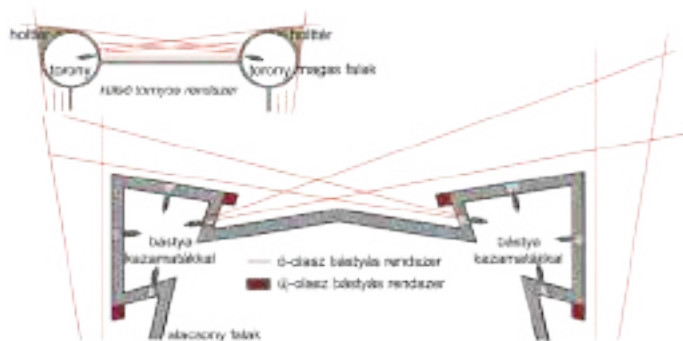
AZ ÚJ VÉGVÁRI VONAL KIÉPÍTÉSE A török feltartóztatása érdekében az Adriától az erdélyi részekig végig a határ hosszú vonalán kellett kiépíteni az új várrendszert. A közel kétezer kilométer hosszú határ védelmére szükség volt nagyobb, hosszú ostromot kiállni képes várakra (pl. Kanizsa, Győr, Eger) és kisebb erősségekre (pl. Pápa, Fülek, Tokaj). A korábban itt épült lovagvárak nem tudtak ellenállni az ostromnak a tűzfegyverek korában, így át kellett alakítani ezeket. A hatalmas feladat meghaladta a nemesek anyagi erejét, ezt csak az állam tudta elvégezni.

■ A korábbi erősségek keskeny, magas, a tűzfegyvereknek ellenállni képtelen falait elbontották, s alacsonyabb, szélesebb, az ágyúállások kialakítására alkalmas védműveket építettek (ó-olasz és új-olasz bástyák). A költséges kővárak mellett építettek ún. palánkvárakat is. Ezek falai agyaggal vagy sárral megtöltött gerendasorokból, vesszőnyalábokból álltak, melyeket kívülről is betapasztottak. A palánk is jól bírta az ostromokat, de a védőréteg elvesztése után könnyen fel lehetett gyújtani, oldalazó ágyúzással lerombolni. Igaz, a javítása olcsóbb és gyorsabb volt.

A magyar végvárakkal szemben, a **hódoltsági** területen török végvárak álltak, így állandósult a harc. Ennek során kialakult a magyar társadalom sajátos rétege, a vitézlő rend. Tagjai, a harcban jártas, katonaélethez szokott végváriak jórészt a hódoltsági területről menekült nemesek közül toborzódtak. A végvári élet velejárói voltak a portyák (kisebbségi lovass csapat betörése ellenséges területre, rajtaütés az ellenségen) és a bajnívások. Az összesen tízezres létszámú végvári katonaságot a király nem tudta rendszeresen fizetni. Többnyire nem volt „se pénz, se posztó”. A török (hódoltsági) területre történő betörések, a foglyok szerzése a végváriak számára a megélhetést is jelentették, bár az ottani (többnyire magyar) lakosságnak nagy károkat és szenvedést okoztak.

Vesd össze a két szemben álló végvári katonaság jellemzőit! Magyarázd meg, mire utal az, hogy a budai pasa a főhercegnek vádolja be a magyar vitézeket! Mit jelentenek a „jó rézmarháját” és a „szép drága ezüstös, aranyos marhákat” kifejezések?

5.

A régi körbástya és az újonnan bevezetett ó-olasz, valamint az új-olaszbástyarendszer. Az új-olasz rendszerben az ó-olasz bástyákra „füleket” is építettek, hogy megvédjék az ágyúállásokat az ostromlók ágyútűzétől.

Miért kellett átalakítani a védműveket? Mi az átalakítás lényege, és milyen katonai előnnyel rendelkezett? Milyen nehézségekkel kellett szembenézniük az építetőknek? Vesd össze az ábrát Eger és Szigetvár képével (47. oldal)!

6.

Török–magyar párviadal. A várháborúk időszakában Drégely, Eger és Szigetvár hősei mellett tucatjával voltak híres vitézek, akikre a köztudat kevésbé emlékezik. Ezek egyike Thury György (1519–1571), aki a portyák és a bajnívások elismert (és az ellenség által rettegett) bajnoka volt. Több száz sikeres portya (és állítólag kb. 600 győztes párviadal) után a török törbe csalta és megölte (1571). A hírneve olyan nagy volt, hogy levágott fejét hadizsákmányként küldték a szultánnak Isztambulba, aki tiszteleggel eltemettette.

Nézz utána a világhálón, ki volt a híres fekete bég!

„[...] Budához nem messze, három helyön, az hajókat fölverék, elsüllyesztették, az benne valókát sok marhákkal elvívék, és számtalan károkat mívelének. [...]”

Ím ez minapon ismét Hasszán pasa hogy tisztiben Fülekben ment, onnét valami jó rőndön való szolgálát hátra bocsátotta, az hatalmas császár [a szultán] parancsolatja szerint, kikkel valami öszvéreken jó rézmarháját hátra küldi volt Újszásznál, az egriek és az környül valók reájok ütötenek, két vajdájával együtt öszvéroket és szép drága ezüstös, aranyos marhákat vittének el.” (Musztafa budai pasa levele Ernő főhercegnek, 1576)